

УДК 347.77

Ю.Л. БОШИЦЬКИЙ

*Юрій Ладиславович Бошицький, професор,
заслужений юрист України, ректор Київського університету права НАН України*

ЩОДО ПРІОРИТЕТІВ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Україна розвивається у напрямі європейської інтеграції, і невід'ємною складовою цього процесу є надання належного рівня правової охорони та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності. Співпраця з міжнародною спільнотою нашої країни потребує створення такого рівня правової охорони інтелектуальної власності, який би відповідав світовим та європейським стандартам. У міру істотного зростання значення інтелектуальної діяльності, особливо її результатів, для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства, попит на неї також швидко зростає. Саме тому інтелектуальна власність часто стає об'єктом неправомірних дій, зловживання, недозволеного використання.

1. Охорона та захист інтелектуальної власності – зовнішньополітичний пріоритет та стратегічна ціль нашої держави. Нині високий технічний рівень виробництва можливий за умови інтеграції наукової, технологічної та промислової політики країни. При цьому ланки розвитку техніки і виробництва мають здійснюватися за єдиною технологічною схемою – від зародження ідеї до її втілення у продукцію і реалізації на ринку. Відповідно, повинні змінитися і акценти – визначальне, пріоритетне місце мають посідати не виробництво, а саме наука, культура і техніка.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р., а саме ст. 11 ч. 1, встановлено, що Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності країни.

Умови вступу до ЄС були визначені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені, що проходило 21–22 червня 1993 р.: «Асоційовані держави Центральної та Східної Європи, які висловили таке прагнення, можуть стати членами Європейського Союзу. Вступ відбудеться, як тільки асоційована держава зможе взяти на себе обов'язки членства, задовольнивши необхідні політичні та економічні вимоги». Ці вимоги отримали назву Копенгагенських критеріїв: *перший* – «стабільність інститутів, що є гарантими демократії, верховенства права, прав людини і поваги та захисту прав меншин» (політичний критерій); *другий* – «існування діючої ринкової економіки, а також спроможність впоратися з конкурентним тиском та ринковими силами в межах Європейського Союзу» (економічний критерій); *третій* – «здатність взяти на себе обов'язки членства, включно з дотриманням цілей політичного, економічного та валютного союзу» (критерій членства); *четвертий* – «спроможність Європейського Союзу абсорбувати нових членів, одночасно підтримуючи динаміку європейської інтеграції, є важливим фактором спільного інтересу як Союзу, так і держав-кандидатів». Іноді цей критерій називають «незалежним», оскільки його суть – забезпечення того, щоб вступ нових країн не послабив європейську інтеграцію.

Кожен із цих чотирьох критеріїв містить низку субкритеріїв. Так політичний критерій має наступні складові: по-перше, це забезпечення свободи парламентських та президентських виборів і виборів до місцевих органів влади; по-друге, це створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації; по-третє, це прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, створення відповідних установ; по-четверте, це посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; по-п'яте, це вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів; по-шосте, це створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції та внутрішніх справ, гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів; по-сьоме, це захист особистих прав і свобод людини.

Із набуттям чинності 1 грудня 2009 р. Договору про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства з'явилася нова правова категорія під назвою «спільні цінності». Їх зміст розкривається безпосередньо у ст. 2 Лісабонського договору, яка визначає, що «Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для усіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками»¹. Іншими словами, в основі спільних цінностей – захист прав людини, який відображає як моральні засади сучасної європейської, так і всієї світової цивілізації. Тому, вочевидь, порушення «спільних цінностей» будь-якою державою-членом може погрожувати засадам всього ЄС та, як наслідок, ставити під сумнів членство держави-порушника в ЄС.

Що стосується впливу «спільних цінностей» на правову систему України у світлі адаптації законодавства останньої до законодавства ЄС, то варто наголосити, що поняття «спільні цінності» міститься в Угоді про асоціацію, в частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» окреслюється підґрунтя, яке існує сьогодні для укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема, визнання з боку ЄС європейського вибору та європейських прагнень України як європейської країни, що поділяє з ЄС спільну історію та спільні цінності, а також визначені цілі Угоди, серед яких – створення асоціації, поступове зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, поглиблення економічних і торговельних відносин, зокрема шляхом створення ЗВТ, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки.

Закріплюються основні принципи, які лежатимуть в основі асоціації, передусім забезпечення прав людини та основоположних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності. Подальші відносини між Україною та ЄС теж базуватимуться на принципах вільної ринкової економіки, верховенства права, ефективному урядуванні тощо. Також до цієї групи «спільних цінностей» належить боротьба проти тероризму та розповсюдження зброї масового знищення; визнання міжнародного права та сприяння мирному вирішенню спорів.

Економічну інтеграцію буде реалізовано на основі Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка є невід'ємною частиною угоди про асоціацію.

Аналізуючи положення Угоди про асоціацію, стає очевидним, що, не зважаючи на загальну економічну спрямованість угоди, все ж можна зазначити, що питання у сфері прав людини містяться в деяких даного документа, а саме у ст. 2 та ст. ст. 14–19 Розділу III, де підтверджується співпраця сторін у зміцненні стабільності й безпеки в Європі, додержанні принципів демократії, поваги та сприяння правам людини, і зокрема правам національних меншин.

Так, Угода про асоціацію заклала не тільки правові підвалини відносин між Україною та ЄС, а й згідно з цим документом було створено відповідний інституційний механізм співпраці, в роботі якого Україна бере участь у статусі держави-партнера Європейського Союзу. Важливо, що гармонізація українського законодавства з правом Євросоюзу шляхом приєднання до міжнародних стандартів може поширюватися також на сектори, співпраця в яких не передбачається положеннями Угоди про асоціацію. Це стосується насамперед сфери трудових та соціальних відносин, міжнародного приватного права тощо. Зокрема, держави-члени Євросоюзу регулюють своє співробітництво у сфері трудових та соціальних відносин не тільки на основі створення норм права ЄС, а й за допомогою міжнародних конвенцій, що їх приймають у рамках Міжнародної організації праці².

У разі згоди держав-членів Союзу Україна потенційно може приєднатися до деяких із конвенцій у галузі міжнародного приватного права (якщо ними передбачено таку можливість для третіх країн), тим самим гармонізувавши власне законодавство з європейськими нормами. Серед них, зокрема, Конвенція про юрисдикцію та забезпечення виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах 1968 р., Конвенція про взаємне визнання компаній та юридичних осіб 1968 р., Конвенція про усунення подвійного оподаткування прибутків компаній 1990 р., Конвенція про патент ЄС 1989 р., Конвенція про законодавство з питань пов'язаних із виконанням договірних зобов'язань³.

По суті, гармонізація, здійснювана шляхом приєднання до міжнародних документів, які закріплюють правові стандарти в окремих галузях, є швидше допоміжним способом забезпечення приблизної еквівалентності законів України та права Євросоюзу. Вона, як правило, не є самодостатньою і потребує виконання додаткових правових заходів у формі ухвалення національних актів задля імплементації положень міжнародних угод, котрі укладає або до яких приєднується Україна.

Більшого поширення у відносинах між Україною та Євросоюзом набув інший спосіб гармонізації – прийняття національних правових актів, положення яких мають відповідати нормам права ЄС. Правові засади для здійснення такої гармонізації визначені і в Угоді про асоціацію, і в українському законодавстві. Угодою про асоціацію передбачено так званий еволюційний підхід до процесу зближення законодавства, суть якого полягає в поступовому приведенні українського законодавства у відповідність до змісту та цілей, закріплених у нормах права Євросоюзу. Такий підхід виправданий, якщо національна система права є достатньо розвинутою, тобто коли внутрішнє законодавство охоплює переважну більшість сфер, що входять до *acquis* ЄС.

Проте щодо сфер, регулювання відносин у яких не охоплене положеннями національного законодавства або вони безнадійно застаріли і потребують швидкого оновлення, може бути застосовано так званий революційний підхід до гармонізації українського законодавства з правом ЄС, що передбачає «транспози-

цію» норм права Євросоюзу до правопорядку України. Під час підготовки до вступу до ЄС таку схему було використано в Угорщині, країнах Балтії, Болгарії та частково – в Польщі. Транспозицію передбачено й у ст. ст. 56, 96, 153 Угоди про асоціацію. Цей спосіб гармонізації законодавства України і права ЄС має застосовуватися у галузях стандартизації, транскордонного надання послуг, державних закупівель.

Під час гармонізації законодавства України з правом ЄС обов'язково потрібно усвідомлювати те, що акти інститутів організації діють у відповідному правовому середовищі, адже вони є частиною правової системи Євросоюзу. А гармонізація практично призводить до перенесення положень певних актів ЄС до правової системи іншої країни, яка функціонує за своїми, відмінними від усталених у межах Євросоюзу, закономірностями. Так, українські правники не завжди можуть урахувати всі юридичні тонкощі відповідного документа ЄС, зокрема чітке розуміння використаної в ньому юридичної технології, причин його ухвалення та особливостей реалізації. Усе це може призвести до перекручування змісту національних норм, запроваджених на основі процесу гармонізації⁴.

Ще однією серйозною проблемою об'єктивного характеру, на яку наражаються Україна та всі інші країни – не члени Євросоюзу в процесі гармонізації національного законодавства з правом європейських інтеграційних організацій, є необхідність урахувати подальший розвиток права ЄС у галузі фундаментальних прав людини. Україна має розробити власні підходи до вирішення проблеми гармонізації законодавства з правом ЄС, адже реалізація цього механізму надає можливості для дії норм права Євросоюзу в рамках вітчизняного правопорядку. Це стосується насамперед передбачених Угодою про асоціацію випадків транспозиції директив ЄС у внутрішнє законодавство України та безпосереднього застосування певних положень права Євросоюзу на національному рівні. Слід, однак, урахувати, що процес гармонізації законодавства нашої держави з правом європейських інтеграційних організацій має свої особливості, зумовлені рівнем відносин між партнерами. Те, що Угода про асоціацію не передбачає підготовки до приєднання України до Європейського Союзу, визначає межі співробітництва сторін у правовій галузі, й зокрема у сфері гармонізації законодавства. Разом із тим, як засвідчує практика здійснення гармонізації на рівні ЄС, а також у відносинах спільноти з іншими країнами (особливо з тими, котрі мають з об'єднанням угоди про асоціацію), майже неможливим виявляється чітке визначення меж цього процесу. Тому Україна має достатньо широкі можливості для форсування чи, навпаки, призупинення процесу гармонізації своїх правових норм із правом Євросоюзу. Це стосується безпосередньо цілей, засобів та організаційно-правового механізму гармонізації.

Реалізуючи зовнішньополітичний курс на членство у Європейському Союзі, Україна постала перед гострою необхідністю адаптації національного законодавства до правових стандартів ЄС. У теорії права Європейського Союзу процес адаптації розуміють як процес приведення національного законодавства у відповідність до норм і принципів права ЄС⁵. Разом із тим, можна зазначити, що в Україні досить активно проводилася законодавча імплементація. Після підписання Угоди про асоціацію між Європейськими Співтовариствами та Україною, необхідно перелічити наступні документи, серед яких: Стратегія України щодо інтеграції до ЄС⁶, Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС⁷, Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу⁸, низка інших нормативно-правових актів, спрямованих на організацію інституційного механізму співробітництва України з ЄС та вдосконалення процесу нормотворчості.

На сьогодні особливий інтерес для України у зовнішньополітичному плані являє собою визнання ЄС у Лісабонському договорі, зокрема у ст. 217, важливості «укладати з однією чи більше третіми країнами або міжнародними організаціями угоди про створення асоціації...»⁹. Тобто, Лісабонським договором окреслено правові перспективи співпраці ЄС – Україна, які полягають у підписанні угоди про асоціацію, тим самим передбачивши взаємні права та обов'язки та можливість «спільних дій», а отже, початковий етап переходу, власне, до подальшої повної організаційно-інституційної та політичної інтеграції України до Європейського Союзу.

Аналізуючи всі документи, можна зазначити, що вони є практичними інструментами співпраці, насамперед спрямованими на імплементацію основних положень базових договорів між Україною та Євросоюзом. Насамкінець слід зауважити, що із завершенням нинішнього етапу розширення ЄС західні кордони України стануть східними кордонами Євросоюзу. Це якісно нова політична ситуація, яка значною мірою буде визначати як характер контактів з ЄС, так і перспективи подальшого розвитку України. Цілком зрозуміло, що в інтересах ЄС – забезпечити мир та стабільність навколо своїх кордонів, мати своїми сусідами стабільні, демократичні й економічно розвинуті держави з дружньою зовнішньою політикою, яку можна прогнозувати. Тому слід чекати збільшення політичного тиску ЄС на Україну, передусім у напрямі зміцнення демократичних інститутів, забезпечення фундаментальних прав людини.

2. Творча діяльність – як одна з найважливіших сторін життя людини. Однією із найважливіших сторін життя людини є творча діяльність. Вона дає можливість особистості реалізувати свої здібності, розкрити та донести до людей свій талент. В умовах ринкових відносин результати творчої діяльності здатні стати товаром, що приносить дохід його творцю. Разом із тим розвиток будь-якої сфери творчості має особливе значення для всього суспільства. Накопичені досягнення людського розуму являють собою культурний спадок нації, визначають науково-технічний потенціал суспільства, обумовлюють його прогресивний розвиток. Саме тому у збереженні творчих результатів та захисті інтересів їх творців заінтересовані не тільки вони самі, а й суспільство у цілому. Це вирішується як через встановлення спеціального правового режиму творчих результатів, що надає їх творцю виключну можливість розпоряджатися ними, так і через проти-

дію безконтрольному тиражуванню і поширенню інтелектуального продукту тими, хто прагне заробити на цьому, і високим рівнем обов'язкової освіти в цій сфері.

Так, роками в Україні у сфері вищої юридичної освіти цикл дисциплін «Право інтелектуальної власності» був однією з професійно орієнтованих навчальних дисциплін освітньо-професійної програми за спеціальністю «Правознавство». Її мета – надання допомоги студентам у опануванні найбільш складних питань спецкурсу і набуття ними навичок самостійної роботи з науковими джерелами та законодавством, що регулює відносини у сфері інтелектуальної власності. У процесі вивчення даної дисципліни студенти одержують знання про систему права інтелектуальної власності, види об'єктів інтелектуальної власності, зміст особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності, особливості набуття, реалізації та захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Дисципліна «Право інтелектуальної власності» сприяє формуванню у студентів глибоких теоретичних і практичних знань для використання їх у своїй подальшій науковій та професійній діяльності. Правовий механізм захисту прав творця має за мету стимулювати подальші творчі пошуки, гарантувати право на справедливе винагородження праці творця, створити фінансові передумови реалізації нових ідей. Водночас не виключається можливість придбання у правовласника за його згодою права на використання інтелектуального продукту, що є, зокрема, гарантією повернення інвестицій користувача, який бере на себе економічний ризик виробництва будь-якого товару на ринку інтелектуальної власності – чи то опублікування авторського твору, чи створення кінофільму, чи впровадження винаходу.

Норми, що охороняють творчий результат, постійно змінюються і ускладнюються під впливом науково-технічного прогресу, який безперервно породжує нові форми відтворення та розповсюдження інтелектуального продукту. Значну роль у процесі нормотворення охорони інтелектуальної власності завжди відігравали міжнародні конвенції, які заклали засади розвитку національних правових систем у сфері охорони інтелектуальної власності.

Залишається відкритою тема підготовки спеціалістів, організація та зміст навчання у сфері інтелектуальної власності. Викладання права інтелектуальної власності вимагає поєднання теоретичних концепцій з практичними знаннями. Більшість таких курсів зосереджуються на юридичних факультетах, є вибірковими і часто досить короткими. Університети переважно пропонують тільки загальні програми інтелектуальної власності, зосереджуючись передусім на характері та обсязі прав, що можуть бути захищені як права інтелектуальної власності, а також впливові й ролі інтелектуальної власності на глобалізацію економіки, заснованої на знаннях. Тим не менш, деякі країни пропонують суто спеціалізовані та всеосяжні курси права інтелектуальної власності.

Законодавство України у сфері інтелектуальної власності нині нараховує понад 10 спеціальних законодавчих актів. Значна їх частина передбачила охорону зовсім нових результатів творчої діяльності, яких дотепер не існувало у вітчизняному законодавстві. Чимало підзаконних актів регламентувало оформлення та реалізацію інтелектуальних прав. Правові норми, які регулюють суспільні відносини у сфері створення та використання результатів творчої діяльності, утворюють окрему підгалузь цивільного права – право інтелектуальної власності, яка включає в себе декілька інститутів: авторське право та суміжні права, патентне право, інститут правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їх товарів та послуг. Правову охорону отримали також й інші об'єкти інтелектуальної власності.

Результати творчої діяльності прийнято поділяти на дві великі групи залежно від того, до якої сфери творчості вони належать. По-перше, це результати художньої творчості – літературні, музичні, хореографічні твори, а також образотворчого мистецтва, аудіовізуальні твори, наукові та інші подібні твори. По-друге, це результати технічної творчості – технічні пристрої, машини, механізми, інструменти, транспортні засоби, обладнання, споруди, нові речовини, рішення у сфері конструювання, нові способи та технології виробництва, досягнення селекції тощо. Таким чином, доцільно викладати дисципліну «Право інтелектуальної власності» саме з розподілом на відповідні блоки.

Інститут авторського права та суміжних прав охороняє результати художньої творчості – твори науки, літератури та мистецтва (об'єкти авторського права), а також об'єкти, які створюються з метою їх розповсюдження – виконання творів, фонограми та відеограми, програми теле- та радіомовлення (об'єкти суміжних прав).

Патентне право регулює відносини щодо створення, використання та оформлення прав на результати науково-технічної творчості людини. До них відносять корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, селекційні досягнення в рослинництві та тваринництві (нові сорти рослин та породи тварин), топографії інтегральних мікросхем. Вони охороняються після спеціального оформлення прав і отримання охоронного документа – патенту або свідоцтва.

Виокремлення двох названих інститутів базується на особливостях правової охорони об'єктів авторського права та промислової власності, які пов'язані зі специфікою творчого процесу створення даних об'єктів та умовами їх використання.

У структурі права інтелектуальної власності виділяють також інститут правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їх товарів та послуг. Його норми охороняють такі об'єкти, як комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку, географічне зазначення. Ці об'єкти поєднує спільна мета – індивідуалізувати суб'єктів підприємницької діяльності, позначити різницю між ними, дати змогу відрізнити товари та послуги одного суб'єкта від однорідних товарів та послуг іншого, а також рекламувати як самого

суб'єкта, так і якість та властивості його продукції (послуг). Крім названих об'єктів у ЦК уперше закріплено право інтелектуальної власності на наукове відкриття та комерційну таємницю. Хоча правовий режим таких нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності суттєво відрізняється від режиму традиційних об'єктів авторського та патентного права, вони створюються інтелектуальною працею людини, мають науково-технічну та економічну цінність, що й зумовлює необхідність їх охорони на рівні самостійних об'єктів інтелектуальної власності.

Також до джерел права інтелектуальної власності слід відносити багатосторонні та двосторонні міжнародні угоди, які укладаються у процесі співробітництва між державами у цій сфері. Їх прийняття обумовлено тим, що національне законодавство не застосовується у випадках, коли правовласник реалізовує свої інтелектуальні права або захищає їх від порушень на території іншої країни. У такому разі ця особа може розраховувати на застосування або норм міжнародної конвенції, або, за принципом національного режиму, положень законодавства країни, де потрібен захист.

3. Проблеми підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інтелектуальної власності. В інтересах сприяння кадровому забезпеченню вищих навчальних закладів науково-педагогічними працівниками, які викладають навчальні дисципліни з питань інтелектуальної власності, та підвищення якості підготовки фахівців з інтелектуальної власності ініційовано створення системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у сфері інтелектуальної власності, а також розроблено Положення про підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у сфері інтелектуальної власності, що визначає порядок організації та проведення такої діяльності.

Україна продовжує стикатися з низкою проблем у сфері інтелектуальної власності. Ще досить високий рівень піратства та обігу контрафактної продукції, що становить загрозу для економіки держави та підвищений ризик для здоров'я населення; невирішеність питання порушення прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет; незавершеність робіт із впровадження системи електронного подання заявок та їх електронного діловодства, щодо відмови від паперових офіційних видань (державних реєстрів, бюлетенів, описів до патентів тощо) і переходу до електронних видань, з легалізації програмного забезпечення в органах влади; існування проблем у сфері колективного управління правами інтелектуальної власності; недостатньо високий рівень культури та обізнаності населення в сфері інтелектуальної власності.

Склалася ситуація, яка характеризується недостатнім рівнем комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, внаслідок чого гальмується розвиток високотехнологічних і економічно важливих для України та її майбутнього галузей народного господарства. Мають місце невирішені питання в сфері авторського права і суміжних прав. Залишається поширеним явищем неправомірне використання цих прав, що призводить до погіршення міжнародного іміджу України, зниження її інвестиційної привабливості. Такими проблемами є: по-перше, управління колективними товариствами, які відповідають за збір і розподіл авторської винагороди в США та інших правовласників; по-друге, використання контрафактного програмного забезпечення українськими державними органами; по-третє, он-лайн порушення авторських і суміжних прав. Держава має опікуватися також питанням створення необхідних умов для збереження й зміцнення свого інтелектуального потенціалу, а також для пошуку шляхів його якісного розвитку, в тому числі й підготовки висококласних фахівців у сфері інтелектуальної власності.

Для підвищення рівня освіти у сфері інтелектуальної власності слід уточнити зміст освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів з позиції формування в державі творчих особистостей, здатних до створення об'єктів інтелектуальної власності. А також підтримати професійний рівень працівників державної системи правової охорони інтелектуальної власності, навчати суддів, співробітників правоохоронних та контролюючих органів.

У Верховну Раду України внесено велику кількість роз'єднаних, не пов'язаних єдиною стратегією законопроектів, що стосуються змін режиму охорони інтелектуальної власності. Тому першочергову увагу необхідно приділити розробці національної стратегії в галузі інтелектуальної власності, яка чітко визначала б необхідні правові та політичні норми та дала б змогу об'єднати всі законодавчі ініціативи в єдине середовище. Введення надійних режимів охорони прав інтелектуальної власності та їх правозастосування сприяло б ефективному розвитку економічного потенціалу країни та її інвестиційної привабливості.

На наше глибоке переконання, з метою популяризації сфери інтелектуальної власності та підготовки професійних кадрів у цій царині суспільних відносин слід повернути офіційне викладання предмета інтелектуальної власності в університетський навчальний процес. Це допоможе українській молоді правильно ставитися до прав інтелектуальної власності, роз'яснювати суспільству важливість захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність тісно взаємопов'язана з інноваційним та економічним розвитком.

Однак питання щодо викладання предмета інтелектуальної власності сьогодні потребують нового підходу. На це слід звернути більш ретельну увагу Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України та Міністерству економічного розвитку і торгівлі України.

Необхідно більш глибоко та деталізовано вивчати дисципліну «Право інтелектуальної власності». Доцільно викладати наступні блоки: Загальні положення про право інтелектуальної власності. Авторське право й суміжні права. Патентне право. Правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів та послуг. Інші об'єкти інтелектуальної власності. Договори у сфері інтелектуальної власності. Студент-правник має знати: термінологію права інтелектуальної власності; поняття та зміст прав інтелектуальної

власності; об'єкти права інтелектуальної власності, особливості прав на кожен з них; порядок набуття та реалізації прав інтелектуальної власності; договірні конструкції у сфері інтелектуальної власності; способи захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, він повинен орієнтуватися в чинному законодавстві України у сфері інтелектуальної власності, а також у міжнародному законодавстві; виявляти об'єкти інтелектуальної власності в повсякденному житті; набувати навичок та знань щодо використання норм, які регулюють відносини, пов'язані з інтелектуальною власністю; застосовувати набуті знання й уміння на практиці тощо.

Економічне відродження нашої країни, орієнтація на розвиток ринкових відносин, ефективне адміністрування інтелектуальною власністю та освіта у цій галузі, боротьба зі зловживаннями на ринку патентних послуг недобросовісними суб'єктами господарювання є джерелом додаткового доходу в ході виконання проєктів, дає можливість забезпечити якість і конкурентоспроможність продукції, розширити ринкові можливості, а також запобігти проблемам у результаті суперечок у разі порушення прав інтелектуальної власності через відсутність стратегії їх вирішення.

Враховуючи викладене вище, вважаємо, що викладання права інтелектуальної власності вимагає поєднання теоретичних концепцій з практичними знаннями, диференціації дисципліни на певні системоутворюючі блоки, врахування національного та міжнародного законодавства, а також запозичення вдалого досвіду зарубіжних країн.

4. Орієнтовні напрями досліджень з проблематики інтелектуальної власності у соціально-економічному та правовому контекстах. Важливим є забезпечення викладання відповідних дисциплін навчального плану підготовки зі спеціальності «Інтелектуальна власність», а також інших дисциплін соціально-економічного та юридичного циклів.

По-перше, вбачається доцільним такий напрям досліджень, як психологія і культура інтелектуальної власності та інноваційної діяльності (у межах економічної психології). Більш глибоко потрібно надавати такі знання, як: психосоціальна архітектоніка інтелектуальної власності та інноваційної діяльності. Актуальними є індивідуальність і соціальність мислення, умови формування та зміст культури інтелектуальної власності. Необхідно розглядати суспільство як підґрунтя створення інновацій. А інтелектуальну власність та інновації – як умови для соціального прогресу.

Окремої уваги заслуговує соціологія інтелектуальної власності, суспільна думка та її динаміка щодо проблем інтелектуальної власності. Психологічні механізми у процесах формування інновацій потребують системного дослідження на макро- і мікрорівні економічних відносин. Це стосується також і визначення елементів інноваційного процесу, моделювання процесів створення інновацій, інновації як флуктуаційного впливу меншості на соціально-економічну систему. Мережеві закономірності розвитку інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, а також креативність і винахідництво, як засіб забезпечення конкурентоспроможності. Тому що фактори креативності є надзвичайно важливими у процесі створення інновацій.

По-друге, це напрям досліджень інноваційної біфуркації соціально-економічних відносин в умовах інформаційного суспільства. Місце інновацій у механізмах постіндустріального соціально-економічного розвитку є конче важливим. Економіка знань – економіка продукування інновацій, техніко-економічні цикли розвитку суспільства, технологічні уклади та механізм їх зміни сприятимуть форсованому переходу до п'ятого (мікроелектроніка, інформатика, біотехнологія, гена інженерія, нові види енергії та матеріалів, освоєння космосу, супутниковий зв'язок) та шостого (наноматеріали, наноелектроніка, нанобіотехнології) технологічних укладів.

По-третє, це дослідження управління інтелектуальною власністю та інноваційною діяльністю. До нього слід віднести інноваційну діяльність та інтелектуальну власність як складові елементи структури господарської діяльності сучасного підприємства, інваріантність інноваційного розвитку та його моделі, відображення та облік інтелектуальної власності у структурі активів підприємства, експертизу комерційного потенціалу об'єктів інтелектуальної власності на різних стадіях їх життєвого циклу, кореляційно-регресійний аналіз залежності рівня комерційного потенціалу об'єкта інтелектуальної власності від часу початку його використання, специфіку вартісної оцінки об'єктів інтелектуальної власності в порівнянні з матеріальними об'єктами, та її можливі методики. Методичні підходи до визначення вартісної оцінки об'єктів інтелектуальної власності: витратний (інвестиційний) підхід, що ґрунтується на визначенні фактичних затрат на створення, придбання та використання об'єкта інтелектуальної власності; порівняльний підхід – визначення вартості об'єктів інтелектуальної власності шляхом коригування цін аналогів, що згладжує їх відмінності від об'єкта оцінювання; прибутковий підхід – визначення вартості об'єкта інтелектуальної власності залежно від майбутніх доходів, пов'язаних із його використанням. Формування та оцінка гудвілу – репутації, іміджу підприємства. Аналіз і управління ризиками в оцінці вартості об'єктів інтелектуальної власності допомагають з'ясувати чинники дохідності об'єктів інтелектуальної власності, аналізуватимуть готовність ринку до прийняття нової розробки та рівень попиту, перспективність напрямку, переваги розробки порівняно з існуючими аналогами, рівень правової охорони.

Четвертий напрям стосується механізмів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Це й аналіз системи управління (автоматизованого управління) інноваціями та портфелем інтелектуальної власності на рівні підприємств, регіонів, національної економіки в цілому. Також краудсорсінг і його різновиди – як механізм створення, експертизи та поширення інновацій. Регулювання ринку інтелектуальної власності. Економічні та організаційні аспекти формування та розвитку франчайзингових відносин а також принципи, завдання та напрями застосування франчайзингу.

П'ятий напрям досліджень стосується розвитку інституту інтелектуальної власності. Його сутність – це інституціоналізація архітектури соціально-економічних відносин. Соціально-економічний зміст інституту інтелектуальної власності. Сучасний зміст, структура та актуальні напрями розвитку інституту інтелектуальної власності у правовій системі України потребують розширення та звуження зони девіантної поведінки відносно інституту інтелектуальної власності. Оптимізації потребують також і публічне адміністрування відносин інтелектуальної власності на основах державно-приватного партнерства.

Шостий напрям досліджень стосується інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві (Інтернет). Даний напрям включає інформаційно-комунікаційні технології як основу інформаційного суспільства, організаційну архітектуру Інтернету. Особливості формування вартості товарів в умовах мережевої економіки. Кіберпростір як новий вимір реальності і специфіка правового регулювання відносин власності в кіберпросторі Інтернет.

З огляду на те, що інституційне середовище функціонування інтелектуальної власності в індустріальну епоху стало непридатним для інформаційного суспільства, а поширення інтелектуальних продуктів через мережу Інтернет не піддається контролю й регламентації, усе більшого значення набуває система безоплатного розповсюдження програмного забезпечення з подальшим платним обслуговуванням та надаванням різного роду інформаційних послуг. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Інтернеті традиційними способами неможлива, тому виникає об'єктивна необхідність у створенні нового інституційного середовища у цій сфері. Зазначимо і формування феномена «інформаційної» моралі, в якій доступ до інформації отримує етичне значення. Відтак кожна особистість виявляє заінтересованість не лише у власних знаннях, а й у доступі до цих знань всіх членів суспільства, а охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності необхідна, її можна здійснювати традиційними засобами, шляхом внесення необхідних змін у національне та міжнародне законодавство.

Враховуючи викладене вище, оптимізувавши національне законодавство та освіту в сфері інтелектуальної власності, Україна зможе розвиватися у напрямі європейської інтеграції, забезпечити належний рівень правової охорони та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності, активно співпрацювати з міжнародною спільнотою, розвиваючи власну економіку, яка відповідала б світовим стандартам.

¹ Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. Київ: «К.І.С.», 2010. 536 с. С. 35.

² *Tatam A.* Право Європейського Союзу: підручник для студентів вищих навчальних закладів / пер. з англ. Київ, 1998. С. 92.

³ *Louis J-V.* The Community Legal Order. Brussels, 1995. P. 117.

⁴ *Herrnfeld H-H.* Europeans by Law. Gutersloh, 1996. P. 104–105.

⁵ *Головко О.І.* Механізми адаптації законодавства європейських держав до правових стандартів Європейського Союзу. *Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України* / за ред. В.Н. Денисова. Київ: Юстиніан, 2006. 672 с. С. 566.

⁶ Стратегія України щодо інтеграції до ЄС. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98>

⁷ Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова КМУ № 1496 від 16.08.1999 р. *Офіційний Вісник України*. 1998. № 24. С. 870.

⁸ Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 22 листопада 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. С. 12.

⁹ Лісабонські консолідовані договори про Європейський Союз і функціонування Європейського Союзу. *Право Європейського Союзу: підручник* / за ред. В.І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

Резюме

Бошицький Ю.Л. Щодо пріоритетів співробітництва України з ЄС в контексті забезпечення прав людини у сфері інтелектуальної власності.

Стаття присвячена аналізу ряду питань співробітництва України з ЄС в контексті забезпечення прав людини в сфері інтелектуальної власності. Автор аналізує питання охорони та захисту інтелектуальної власності як зовнішньополітичного пріоритету та стратегічної цілі України на шляху до євроінтеграції. Творча діяльність розглядається як одна із найважливіших сторін життя людини. Аналізуються проблеми освіти в даній галузі та напрями підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інтелектуальної власності. Пропонуються пріоритетні напрями досліджень з проблематики інтелектуальної власності у соціально-економічному та правовому контекстах.

Ключові слова: інтелектуальна власність, охорона і захист інтелектуальної власності, права людини в сфері інтелектуальної власності, євроінтеграція, творча діяльність, підвищення кваліфікації у сфері інтелектуальної власності, освіта в сфері ІВ.

Резюме

Бошицький Ю.Л. Относительно приоритетов сотрудничества Украины с ЕС в контексте обеспечения прав человека в сфере интеллектуальной собственности.

Статья посвящена анализу ряда вопросов сотрудничества Украины с ЕС в контексте обеспечения прав человека в сфере интеллектуальной собственности. Автор анализирует вопросы охраны и защиты интеллектуальной собственности как внешнеполитического приоритета и стратегической цели Украины на пути к евроинтеграции. Творческая деятельность рассматривается как одна из важнейших сторон жизни человека. Анализируются проблемы образования в данной области и направления подготовки и повышения квалификации специалистов в сфере интеллектуальной собственности. Предлагаются приоритетные

направления исследований по проблематике интеллектуальной собственности в социально-экономическом и правовом контекстах.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, охрана и защита интеллектуальной собственности, права человека в сфере интеллектуальной собственности, евроинтеграция, творческая деятельность, повышение квалификации в сфере интеллектуальной собственности, образование в сфере ИС.

Summary

Boshitsky Yu. On the priorities of cooperation between Ukraine and the EU in the context of ensuring human rights in the field of intellectual property.

The article covers the analysis of a number of issues of cooperation between Ukraine and the EU in the context of ensuring human rights in the field of intellectual property. The author analyzes the issues of protecting intellectual property as a foreign policy priority and the strategic goal of Ukraine on the path to European integration. Creative work is considered as one of the most important aspects of human life. The problems of education in this field and in areas of training and improvement of professional skills of specialists in the field of intellectual property are analyzed. There are proposed priority areas of research on intellectual property issues in social, economic, and legal contexts.

Key words: intellectual property, protection of intellectual property, human rights in the field of intellectual property, European integration, creative work, improvement of professional skills in the field of intellectual property, education in the field of IP.

УДК 354.11/86

С.П. МОСОВ

Сергій Петрович Мосов, доктор військових наук, професор, заслужений діяч науки і технік України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

МІСЦЕ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І УКРАЇНИ

У сучасних умовах відбувається активний перехід розвинених в економічному сенсі країн світу до так званої «цифрової» економіки, ефективність якої визначається розвитком і використанням передусім теоретичного знання. Розуміється, що рушійним фактором такої економіки є нестримна експансія комп'ютерних технологій. На перше місце вийшли галузі, безпосередньо засновані на використанні досягнень фундаментальної науки, інформації та знань. Про це свідчить насамперед колосальний розвиток і пріоритет в економіці розвинутих країн світу низки таких галузей, як нанотехнології, біотехнології, програмне забезпечення роботів, генетика, біохімія тощо¹.

Одним із звичайних важелів регулювання бізнесу, особливо в США, Японії та країнах ЄС вважається інтелектуальна власність (далі – ІВ). Вона впливає на відношення фірм до розгляду питання про інвестиції в інноваційні проекти або диверсифікацію продукції, вирішення питання злиття фірм або їхнього поглинання, створення промислових об'єднань і спільних підприємств, а також проведення ліцензійної політики.

Об'єкти ІВ стають для корпорацій мірою їхньої життєздатності та ефективності функціонування в майбутньому. Підтвердженням цьому є загальний обсяг корпоративних активів у США, який у 1980-х рр. склався десь на 62 % із матеріальних активів, але до початку третього тисячоліття ця цифра під впливом жорсткої ринкової боротьби скоротилася до 30 %. На початку 1990-х рр. у Європі обсяг нематеріальних активів становив уже більше однієї третини від загального обсягу всіх активів².

У Японії об'єкти ІВ становлять понад 45 % від загального обсягу корпоративних знань, накопичених протягом звітного періоду (охоплюють як кодифіковані знання, наприклад зафіксовані у документах, так і неявно виражені знання – зокрема ті, про які свідчить рівень кваліфікації персоналу). Вражаючими є результати проведених британських досліджень, у яких визначається, що в загальній вартості компанії в середньому 40 % становлять об'єкти ІВ³.

Схеми інвестування науково-дослідних робіт (далі – НДР) з боку бізнесу в рамках Організації країн з економічного співробітництва та розвитку показують наявність значної кореляції між рівнями витрат на НДР і активності патентування. У перспективі приватне фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у більшості економічно розвинених країнах може перевищити обсяги бюджетних асигнувань у цю сферу⁴.

Як показує досвід, у провідних в економічному сенсі країнах світу інтелектуальна власність пронизує майже всі галузі господарства, перетворюючись на справжній інтелектуальний капітал. У таких країнах значна частина приросту валового внутрішнього продукту припадає на частку винаходів, ноу-хау, інновацій, що використовуються в найсучасніших технологіях.